

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-59>

УДК 336.226.3

Алла СЛАВКОВА

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

<https://orcid.org/0000-0002-8337-8679>

e-mail: slavkova.a@kneu.edu.ua

ФІСКАЛЬНА ТА РЕГУЛЮЮЧА РОЛЬ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ

У статті досліджено фискальну та регулюючу роль непрямих податків в Україні. Визначено переваги і недоліки непрямих податків в Україні. Проаналізовано надходження від непрямих податків у структурі зведеного бюджету України за 2017-2022. Висвітлено напрями для підвищення рівня фискальної ефективності непрямих податків. Визначено регулюючу роль непрямих податків для державного бюджету України.

Ключові слова: непрямі податки, мито, ПДВ, акцизний податок, фискальна ефективність

Alla SLAVKOVA

Kyiv National Economic University named after V. Hetman

FISCAL AND REGULATORY ROLE OF INDIRECT TAXES IN UKRAINE

The article analyzes the fiscal and regulatory role of indirect taxes in Ukraine. The advantages and disadvantages of indirect taxes in Ukraine are identified. The revenues from indirect taxes in the structure of the consolidated budget of Ukraine for 2017-2022 are analyzed. The directions for increasing the level of fiscal efficiency of indirect taxes are highlighted. The regulatory role of indirect taxes for the state budget of Ukraine is determined. Thus, the fiscal significance of indirect taxes has become less due to the economic, social and political changes that have taken place in the country. To increase their fiscal potential, measures such as stimulating domestic consumption, improving the system of control over the circulation of goods, strengthening customs control and effective implementation of anti-crisis measures can be considered. The regulatory function of indirect taxes is of primary importance in terms of its impact on the national economy. Tax regulation is a set of measures aimed at government intervention in the market economy in accordance with the concept of development. The fiscal potential of indirect taxes depends on several factors, such as the state of the economy, employment, income, and others. The greater the economic activity and spending of the population, the greater the opportunity for the state to collect revenue from indirect taxes.

Indirect taxes are an effective tool for managing the economy and ensuring sustainable development of the country. However, to improve the efficiency of their use and increase revenues from indirect taxes, it is necessary to constantly improve the taxation system, direct revenues to the development of social infrastructure and support for business activities.

The analysis of the fiscal and regulatory role of indirect taxes in Ukraine shows that these taxes play an important role in generating budget revenues and regulating economic processes in the country.

Keywords: indirect taxes, customs duty, VAT, excise tax, fiscal efficiency

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Непрямі податки є основним джерелом формування доходів державного та місцевого бюджетів. Основне фискальне значення непрямих податків полягає у забезпеченні фінансування державних завдань та функцій. В сучасних умовах непрямі податки повинні сприяти розвитку приватного бізнесу, зниження податкового тягаря для населення та забезпечити стійкі доходи бюджетів. Однак, на сьогоднішній день ці завдання виконуються не в повній мірі, що пов'язано з недосконалістю податкового законодавства, прогалинами в процесі адміністрування податків та наявності тіньового сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Реформування непрямого оподаткування має велике значення, оскільки це може призвести до збільшення доходів державного бюджету, що, в свою чергу, сприятиме фінансовій безпеці держави. У вітчизняній науковій літературі приділяється значна увага вдосконаленню податкової системи України, податковій політиці держави, у тому числі питанням непрямого оподаткування та його впливу на соціально-економічний розвиток держави. Це відображено у наукових розробках Андрущенко В.Л., Бандурка О.В., Горина В.П. [1], Паєнтко Т. В. [7], Кошук Т.В., Крисоватого А.І. [3], Мельника В.М. [4] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Разом з тим потребують подальших досліджень фискальної та регулюючої ролі непрямих податків в Україні, адже якщо правильно використовувати непрямі податки, то вони можуть бути ефективним інструментом для фінансового регулювання економіки.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз фискальної і регулюючої ролі непрямих податків, у формуванні доходів бюджету, виявленні проблем, шляхів їх вирішення та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу

Непрямі податки є основним джерелом формування доходів державного та місцевого бюджетів. Основне фіскальне значення непрямих податків полягає у забезпеченні фінансування державних завдань та функцій. В сучасних умовах непрямі податки повинні сприяти розвитку приватного бізнесу, зниження податкового тягара для населення та забезпечити стійкі доходи бюджетів. Однак, на сьогоднішній день ці завдання виконуються не в повній мірі, що пов'язано з недосконалістю податкового законодавства, прогалинами в процесі адміністрування податків та наявності тіньового сектору. Слід зазначити, що, на фіскальний потенціал непрямих податків можуть впливати такі чинники, як недостатня ефективність в зборі податків, низький рівень довіри населення до державних органів, корупція та недостатня прозорість управління фіскальними ресурсами.

Також розглянемо переваги непрямих податків, основні з яких пов'язані з їхньою роллю у формуванні доходів державного бюджету. Якщо правильно використовувати непрямі податки, то вони можуть бути ефективним інструментом для фінансового регулювання економіки.

Отже, можна виокремити їх наступні переваги. Непрямим податкам характерна висока швидкість надходження до бюджету, оскільки їх перерахування відбувається відразу після реалізації товару чи послуги. Вони характеризуються відносною рівномірністю надходжень у територіальному розрізі, що забезпечується характером їх справляння. Непрямі податки дозволяють державі регулювати рівень споживання певних груп товарів населенням, зокрема стимулюючи споживання корисних товарів та стримуючи споживання небезпечних товарів, особливо продовольчого характеру.

Таким чином, непрямі податки мають досить багато переваг і використання їх цілком доцільне. Але об'єктивний підхід вимагає і розгляду їх недоліків (табл. 1). Аналізуючи властивості непрямих податків, які загалом характеризують їх з негативного боку, слід насамперед виділити, що сплата непрямих податків не залежить від розміру доходу їх платників. Це створює ситуацію, коли бідніше населення несе значно більший тягар сплати непрямих податків, ніж заможніші верстви населення. Тобто чим нижчий рівень доходів, тим вища в них частка прямого податку, відносно (порівняно з прямими податками) дорожче їх адміністрування, недостатню ефективність у частині поліпшення структури споживання через зменшення в ній частки шкідливих товарів, оскільки відбувається зміщення попиту в "тіньовий" сектор, властивий інфляційно утворюючий елемент.

Таблиця 1

Переваги і недоліки непрямих податків

Податок	Переваги	Недоліки
<i>ПДВ</i>	– зручність сплати у часі; – не витрачається окремий час для сплачування; – не вимагає накопичення певних сум коштів	– соціально-несправедливий (бідніші люди платять порівняно більше, ніж багаті); – акцент на фіскальну роль більше, ніж на регулятивну
<i>Акцизний податок</i>	– більше регуляторний вплив, аніж фіскальний; – вилучення «надлишкових» доходів у заможніших людей; – сприяння обмеженню споживання шкідливих товарів; – екологічна орієнтація	– високі ставки можуть спричинити поширення тіньового сектору та фальсифікованої продукції
<i>Мито</i>	– помірні ставки сприяють задоволенню потреб іноземними товарами	– неоднозначний вплив на потенціал вітчизняного виробника

Джерело: сформовано автором на основі [9, с.55-105, с155-168, с199-206]

Важливо зазначити, що ефективне управління податками є ключовим фактором для забезпечення стійкості і сталого розвитку держави. Це означає, що влада має забезпечити справедливість та прозорість у системі оподаткування, уникнути корупції та недбалості у використанні податкових надходжень. Додатково, важливо розвивати сприятливе податкове середовище для підприємництва та інвестицій, що може сприяти економічному зростанню та створенню нових робочих місць. Проте, при цьому потрібно уникати надмірного оподаткування, яке може призвести до зменшення інвестицій та підприємницької активності.

Отже, податки є важливим інструментом для забезпечення реалізації державної політики та забезпечення фінансової стійкості держави. Однак, їх вплив на громадян та бізнес повинен бути ретельно збалансований та справедливим, щоб забезпечити економічний розвиток та соціальну справедливість.

Проаналізувавши частку непрямих податків у структурі Зведеного бюджету України за 2017-2022 рр., можемо спостерігати, що їх частка коливалась в межах 43-46%, лише у 2022 році їх частка знизилась до 27,99%. Частка доходів від непрямих податків у 2022 році у порівнянні з 2021 роком скоротилась на 39,23% [6]. Суттєві зміни у структурі надходжень від непрямих податків були спричинені військовими діями на території України, зміною податкового навантаження та податкових правил з метою допомоги суб'єктам господарювання адаптуватися в умовах воєнного стану.

Розглянувши динаміку надходжень від непрямих податків до зведеного бюджету України у 2017-2022 рр. (табл. 2) можемо зробити висновок, що найбільший обсяг доходів отримано від ПДВ, далі йде акцизний податок і найменшу частку займає мито. Це пов'язано з тим, що податок на додану вартість стягується на всіх етапах виробництва та продажу товарів. Він додається до вартості товару, як надбавка, і

повністю сплачується кінцевим споживачем. Однак, облік та перерахування ПДВ до Державного бюджету України здійснюється податковим агентом. Найбільший темп приросту ПДВ спостерігаємо у 2021 році (29%), а найменший у 2019 році (-25,18%). Найбільше значення абсолютного приросту ПДВ спостерігаємо у 2021 р. на 110 605 млн грн, а найменше у 2019 р. на (-127 478) млн грн.

Таблиця 2

Динаміка надходжень від непрямих податків до зведеного бюджету України за 2017-2022 рр, млн грн

Показники / Роки	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ПДВ	434 041	506 168	378 690	381 360	491 965	467 001
Темп приросту, %	-	16,62	-25,18	0,71	29,00	-5,07
Абсолютний приріст, млн грн	-	72 127	-127 478	2 670	110 605	-24 964
Акцизний податок	121499	137 726	137 076	142 758	154 495	115 434
Темп приросту, %	-	13,36	-0,47	4,15	8,22	-25,28
Абсолютний приріст, млн грн	-	16 227	-650	5 682	11 737	-39 061
Мито	24 541,90	27 073	30 086	30 112,70	38 177,20	26 246
Темп приросту, %	-	10,31	11,13	0,09	26,78	-31,25
Абсолютний приріст, млн грн	-	2 531	3 013	27	8 065	-11 931

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Друге місце посідає акцизний податок, хоча обсяги від його надходжень є значно меншими ніж обсяги від надходжень ПДВ. Найбільший темп приросту акцизного податку спостерігаємо у 2018 році (13,36%), а найменший у 2022 році (-25,28%). Найбільше значення абсолютного приросту для акцизного податку спостерігаємо у 2018 р. на 16 227 млн грн, а найменше у 2022 р. на (-39 061) млн грн. Третє місце посідає мито, обсяг доходів даного податку є найменшим. Найбільший темп приросту мита спостерігаємо у 2021 році (26,78%), а найменший у 2022 році (-31,25%). Найбільше значення абсолютного приросту для мита спостерігаємо у 2021 р. на 8 065 млн грн, а найменше у 2022 р. на (-11 931) млн грн [6].

Проаналізувавши та визначивши роль ПДВ у системі доходів бюджету, задля підвищення ефективності використання та збільшення надходжень від ПДВ сьогодні необхідно: внести зміни до законодавства, спрямовані на усунення прогалин і використання сучасних технологій, що дозволить покращити систему адміністрування ПДВ; забезпечити більш ефективний контроль за дотриманням вимог ПДВ, розробити та впровадити ефективні механізми контролю та моніторингу за дотриманням вимог ПДВ, що дозволить уникнути зловживань та збільшити надходження до бюджету; підвищити рівень правової культури та обізнаності учасників податкових відносин, проводити інформаційну роботу серед населення, підприємств та інших учасників податкових відносин, що дозволить підвищити рівень свідомості щодо ПДВ та зменшити кількість помилок при його розрахунку та сплаті; розширювати базу оподаткування, зокрема, за рахунок залучення до оподаткування суб'єктів господарювання, які зараз знаходяться в тіньовому секторі.

Слід зазначити, що акцизний податок є одним з основних джерел формування доходів бюджету в Україні і має прихований фіскальний потенціал. Водночас, через акцизний податок держава має змогу контролювати виробництво та реалізацію підакцизних товарів, змінюючи ставку податку на них. Це впливає на попит та пропозицію на ринку, регулює їх і забезпечує стабільний потік надходжень в бюджет. На фіскальну ефективність акцизного податку безпосередньо впливають такі чинники: розмір ставок податку; податкові пільги; рівень використання схем мінімізації податкових зобов'язань; величина тіньового обігу підакцизних товарів; рівень платоспроможного попиту та його структура; дієвість процедур державного регулювання виробництва та обігу підакцизних товарів [5, с. 67]. Одним із важливих чинників, який впливає на величину надходжень акцизного податку до бюджету, є обсяг податкових пільг щодо його сплати.

Для підвищення ефективності використання та збільшення надходжень від акцизного податку необхідно зробити наступні кроки: проводити ефективний контроль за використанням акцизного податку, забезпечити належний рівень контролю за правильністю розрахунків та сплати акцизного податку, а також за використанням цих коштів; стимулювати виробництво в Україні, сприяти розвитку вітчизняного виробництва та зменшенню імпорту акцизних товарів, що дозволить збільшити внутрішні виробничі потужності та забезпечити додаткові надходження до бюджету; підвищувати ефективність збору акцизного податку, забезпечити максимальний рівень збору акцизного податку, використовуючи для цього сучасні технології та методи аналізу даних; розвивати міжнародну співпрацю, співпрацювати з іншими країнами для вивчення досвіду щодо впровадження та збору акцизного податку, а також для забезпечити взаємодію з міжнародними організаціями у сфері оподаткування.

Отже, можемо зробити висновок, що незважаючи на те, що акцизним податком обкладаються лише деякі товари, він відіграє важливу роль у формуванні доходів державного та місцевого бюджетів. Однак для покращення його функціонування потрібна стабільна законодавча база та підвищення контролю за її дотриманням, оскільки постійне збільшення податку провокує розвиток нелегального виробництва продукції.

Організація стягнення митних платежів в Україні передбачає ідентифікацію товарної позиції та країни походження товару, проведення контролю за правильністю та своєчасністю сплати мита, ПДВ, акцизного податку і митних зборів при митному оформленні товарів, а також здійснення процедури

повернення власникові товарів суми надмірно стягнених податків та зборів. У цілому, мито є важливим інструментом для регулювання зовнішньої торгівлі та формування доходів держави, але його використання потребує уважного аналізу та врахування економічних та політичних факторів.

Для підвищення ефективності використання та збільшення надходжень від мита в Україні можна розглянути наступні заходи: вдосконалення системи митного контролю та моніторингу митних платежів з метою уникнення корупції, підробок та шахрайства; підвищення ефективності митної служби шляхом вдосконалення системи навчання та підвищення кваліфікації митних посадовців; запровадження електронного митного декларування та автоматизації митних процедур з метою зменшення часу на митне оформлення та підвищення якості обробки даних; підвищення прозорості та доступності інформації про митні платежі для платників та інших зацікавлених сторін, що сприятиме зниженню ризику корупції та підвищенню довіри до митної служби; розширення митної бази шляхом залучення нових суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та підвищення ефективності контролю за вивезенням та ввезенням товарів; розгляд можливості збільшення митних ставок на окремі групи товарів з метою збільшення надходжень від мита; розвиток співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями з метою спільної боротьби з контрабандою та іншими митними порушеннями.

Можна зробити висновок, що більшість країн використовують мито у своїй зовнішньоекономічній політиці для вирішення різних завдань. А саме, мито захищає економіку країни від негативного впливу іноземної конкуренції, допомагає у покращенні умов доступу національних товарів на закордонні ринки, впливає на стан платіжного балансу країни, забезпечує створення умов для прогресивних змін у структурі виробництва і споживання товарів, а також раціоналізує товарну структуру вивезення і ввезення товарів [2]. Також, мито може бути використане як інструмент захисту вітчизняного виробника від імпортової конкуренції та стимулювання експорту вітчизняних товарів. Проте, якщо мито встановлене на надмірно високому рівні, це може призвести до зростання цін на товари для споживачів та погіршення умов для бізнесу.

Отже, мито може впливати на фіскальну ефективність, якщо його ставки встановлені правильно та відповідають потребам країни. Водночас, його використання повинно бути збалансованим, щоб уникнути негативних наслідків для споживачів.

Таким чином, для збільшення фіскальної значимості непрямих податків можливе шляхом стимулювання економічної активності підприємств, зменшення обсягів тіньової економіки та зменшення ухилень від оподаткування. Для досягнення цієї мети необхідно змінювати підходи до відшкодування ПДВ та наявність податкових пільг.

Непрямі податки, такі як податок на додану вартість, акцизи та мито, відіграють важливу роль у регулюванні економіки країни. Основна регулююча роль непрямих податків полягає у зборі доходів для державного бюджету, а також у впливі на ціни та поведінку споживача. Зокрема, ПДВ з продажу товарів та послуг стимулює підприємства до оптимізації своїх витрат та до підвищення ефективності виробництва, що позитивно впливає на розвиток економіки в цілому. Крім того, залежно від рівня ПДВ, можна регулювати ціни на товари та послуги, знижуючи або підвищуючи їх. Акцизи на окремі товари, наприклад на алкогольні та тютюнові вироби, можуть використовуватися для зменшення споживання цих товарів та покращення здоров'я громадян. Такі податки можуть також використовуватися для збору додаткових доходів для державного бюджету. Мито використовується для регулювання зовнішньої торгівлі, зокрема захисту внутрішнього виробництва від іноземної конкуренції та збільшення експортного потенціалу країни.

Регулююча функція непрямих податків має першочергове значення за своїм впливом на національну економіку. Податкове регулювання являє собою комплекс заходів, спрямованих на втручання держави в ринкову економіку відповідно до концепції розвитку.

А відтак, регулюючу роль відіграє сама система оподаткування, обрана урядом. Через податки влада впливає на суспільне відтворення, тобто будь-які процеси в економіці країни, а також соціально-економічні процеси в суспільстві. Регулююча функція податків на споживання полягає в застосуванні оптимальної системи оподаткування, а також виділенні коштів з державного бюджету на капітальні вкладення, дотації, державні закупівлі, господарські програми та допомоги. Ці заходи можуть бути використані для стимулювання або обмеження деяких видів діяльності (шляхом підвищення або зниження податків), спрямування розвитку певних галузей промисловості, впливу на економічну активність підприємців, балансування платоспроможного попиту та пропозиції, а також регулювання грошового обігу.

Застосування оптимальної системи оподаткування дозволяє встановити оптимальні рівні податків, що може сприяти збільшенню або зниженню виробництва та споживання товарів та послуг. Крім того, державні інвестиції та дотації можуть стимулювати розвиток певних галузей економіки, що забезпечує стійкий розвиток економіки країни.

Також за допомогою податків можна впливати на поведінку підприємців та споживачів, забезпечуючи підтримку або обмеження для окремих видів діяльності. Регулювання грошового обігу дозволяє збалансувати кількість грошей в економіці, що знижує ризик інфляції та підтримує стійкість економіки. Таким чином, податки на споживання використовуються для регулювання різних аспектів економіки країни і забезпечення стійкого розвитку. Непрямі податки, такі як податок на споживання, мають

важливу регулюючу роль у економіці. Вони можуть використовуватися для стимулювання або обмеження певних видів діяльності та забезпечення стійкого розвитку економіки.

Одним з головних переваг непрямих податків є те, що вони можуть бути застосовані на різних рівнях економіки - від індивідуального споживача до виробника. Це дає можливість широко використовувати їх для регулювання економічних процесів. Податки на споживання також можуть бути досить ефективним інструментом для збирання доходів до державного бюджету. Вони можуть бути встановлені на різних рівнях, включаючи федеральний, регіональний та місцевий рівні, що забезпечує більш широку базу оподаткування.

Однак, непрямі податки можуть також мати певні недоліки. Наприклад, вони можуть збільшувати ціни на товари та послуги, що може впливати на платоспроможність населення та загальний рівень інфляції. Крім того, їх застосування може бути складним з точки зору адміністрування та збору податків. У цілому, непрямі податки мають важливу регулюючу роль у економіці, і їх використання потребує уважного аналізу та збалансованого підходу для досягнення ефективних результатів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, фіскальна значимість непрямих податків стала меншою через економічні, соціальні та політичні зміни, що відбулися в країні в умовах воєнного стану. Для збільшення їх фіскального потенціалу можуть бути розглянуті заходи, такі як стимулювання внутрішнього споживання, вдосконалення системи контролю над обігом товарів, посилення митного контролю та ефективного впровадження антикризових заходів. Непрямі податки є ефективним інструментом управління економікою та забезпечення сталого розвитку країни. Однак, для підвищення ефективності використання та збільшення надходжень від непрямих податків, необхідно постійно вдосконалювати систему оподаткування, спрямовувати надходження на розвиток соціальної інфраструктури та підтримку підприємницької діяльності.

Аналіз фіскальної та регулюючої ролі непрямих податків в Україні вказує на те, що ці податки відіграють важливу роль у формуванні бюджетних надходжень та регулюванні економічних процесів у країні. Непрямі податки, такі як ПДВ, акцизний податок та мито, забезпечують значну частину бюджетних надходжень і допомагають забезпечити стабільність фінансів держави. При цьому, їхня висока регулятивна функція дає можливість впливати на споживчу поведінку та стимулювати розвиток певних галузей економіки.

Література

1. Горина В. П. Проблеми підвищення фіскальної ефективності податку на додану вартість. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 2 (14). С.118-125.
2. Гребельник О. П. Митна справа : підручник. К. : Центр навчальної літератури. 2014. С. 472.
3. Крисоватий А. І. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. 248 с.
4. Мельник В.М. Податок на додану вартість у податковій системі. *Фінанси України*. 2017. № 9. С. 85–89.
5. Озерчук О.В. Фіскальна ефективність непрямих податків в Україні. *Податкова політика*. 2014. № 2 (67). С. 59-70.
6. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538 (Дата звернення 23.04.2023).
7. Паєнтко Т.В. Інструменти фіскального регулювання фінансових потоків. *Ефективна економіка № 8. 2011*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=659> (дата звернення: 14.12.2022).
8. Податкова система України: тренінг-курс за ред. Т. І. Єфименко. К.: ДННУ “Академія фінансового управління”. 2012. 656 с.
9. Податкова система: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. кер. авт.кол. В.К.Хлівний. К.:КНЕУ.2014. 372 с.
10. Соколовська А. М. Суперечності та проблеми гармонізації ставок податку на додану вартість у ЄС. *Фінанси України*. 2021. №3. С. 23-45.

References

1. Horyna V. P. Problemy pidvyshchennia fiskalnoi efektyvnosti podatku na dodanu vartist. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. 2013. № 2 (14). P.118-125.
2. Hrebelnyk O. P. Mytna sprava : pidruchnyk. K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2014. P. 472.
3. Krysovatyi A. I. (2010) *Dominanty harmonizatsii opodatkuvannia: natsionalni ta mizhnarodni vektory : monohrafiia* [Dominants of taxation harmonization: national and international vectors]. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky, 248 p. (in Ukrainian).
4. Melnyk V.M. (2017) Podatok na dodanu vartist u podatkovii systemi [Value added tax in the tax system]. *Finansy Ukrainy-Finance of Ukraine*, vol. 9, pp. 85–89.
5. Ozerchuk O.V. Fiskalna efektyvnist nepriamykh podatkov v Ukraini. *Podatkova polityka*. 2014. № 2 (67). pp. 59-70.
6. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538 (accessed on 23.04. 2023).
7. Paientko T.V. Instrumenty fiskalnoho rehuliuвання finansovykh potokiv [Instruments of fiscal regulation of financial flows]. *Efektivna ekonomika № 8. 2011*. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=659> (accessed on December 14, 2022).
8. Podatkova systema Ukrainy: treninh-kurs; za red. T. I. Yefymenko. K.: DNNU “Akademiia finansovoho upravlinnia”, 2012. P. 656 .
9. Podatkova systema: navch.-metod. posib. dlia samost. vyvch. dysts.ker. avt.kol. V.K.Khlivnyi. K.:KNEU, 2014. P.372
10. Sokolovska A. M. Superechnosti ta problemy harmonizatsii stavok podatku na dodanu vartist u YeS. *Finansy Ukrainy*. 2021. №3. pp. 23-45.